

Η ΑΡΧΑΙΟΤΕΡΑ ΑΚΑΔΗΜΙΑ

Ὁ Πλάτων κατέστησε διάδοχον εἰς τὸ διδασκαλικόν του ἔργον Σπεύσιππον τὸν ἀδελφιδοῦν αὐτοῦ, ὅστις μετῆλθεν αὐτὸ ἐπὶ ὀκταετίαν (347—339). Τοῦτον δὲ διεδέχθη ὁ Ξενοκράτης ὅστις ἐφημίζετο διὰ τὴν αὐστηρὰν ἠθικὴν του καὶ σπουδαιότητα (Δ. Λ. IV, 3). Ἐδίδαξεν ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ ἐπὶ εἰκοσιπενταετίαν (339—314). Μετ' αὐτὸν ἀναδέχθη τὴν σχολαρχίαν ὁ Πολέμων (314—270), ὃν διεδέχθη ὁ Κράτης, τοῦτον δὲ ὁ Ἀρκεσίλαος, ὁ καθιδρυτὴς τῆς λεγομένης μέσης Ἀκαδημίας.

Ἡ ἀρχαιοτέρα Ἀκαδημία ἀνέπτυξεν ὀλίγην φιλοσοφικὴν ζωὴν, κυρίως ἠκολούθησε τὴν διεύθυνσιν ἐκείνην ἣν ὁ Πλάτων ἐτρέπη κατὰ τὴν τελευταίαν περίοδον τοῦ φιλοσοφικοῦ του βίου, ἥτοι τὴν συγκέρασιν τῆς θεωρίας τῶν ἰδεῶν μετὰ τῆς τῶν ἀριθμῶν, τοῦ πλατωνικοῦ μετὰ τοῦ πυθαγορικοῦ συστήματος. Ὁ Ἀριστοτέλης πραγματευόμενος περὶ τῆς σχέσεως τῶν ἰδεῶν πρὸς τὴν τῶν ἀριθμῶν (1) ἀναφέρει τρεῖς θεωρίας τῶν συγχρόνων του πλατωνικῶν τὴν ἀρχικὴν πλατωνικὴν, ἣτις διακρίνει τοὺς ἀριθμοὺς τῶν ἰδεῶν ἀπὸ τοὺς μαθηματικούς· τὴν παραδεχομένην μόνον τὸν μαθηματικὸν ἀριθμὸν ὡς χωριστὸν τῶν αἰσθητικῶν ὄντων, καὶ τὴν τὸ ἀνάπαλιν οὕτω ταυτίζουσαν τὸν μαθηματικὸν ἀριθμὸν μετὰ τοῦ τῶν ἰδεῶν, ὥστε ἐκεῖνος ἀφηρεῖτο διὰ τούτου. Τινὲς δὲ καὶ παρεδέχοντο ὅτι μόναι μὲν αἱ ἰδέαι ὑπάρχουσι χωρισταί, ἀπεναντίας δὲ οἱ μαθηματικοὶ ἀριθμοὶ εἰ καὶ ἔπρεπε νὰ ἦναι διάμεσόν τι μεταξὺ τῶν ἰδεῶν καὶ τῶν αἰσθητικῶν ὄντων, ἐνυπάρχουσιν ὅμως εἰς ταῦτα.

Ἐκτὸς δὲ τούτου ἡ ἀρχαιοτέρα Ἀκαδημία κατήντησεν εἰς ἐμπειρισμόν, ὅστις ἦν πάντῃ ἀλλότριος τοῦ Πλάτωνος· διότι ἀπὸ τῆς ἰδανικῆς θεωρίας τοῦ διδασκάλου τῆς μετατραπεῖσα εἰς τὸν πυθαγόρειον συμβολισμόν τῶν ἀριθμῶν, ἀντικαθίστα εἰς τὴν καθαρὰν ἐννοιαν τὴν θρησκευτικὴν παράστασιν, καὶ ἀπέδιδεν εἰς τὰ ἐμπειρικά, εἰς τὰ καθ' ἕκαστα τοιαύτην βχυρῆτητα οἷαν οὐδόλως εἶχεν ἀποδώσει ὁ Πλάτων. Καὶ τῆς μὲν ἀντικαταστάσεως ἐκείνης διερμηνεὺς ἐχρημάτισεν ὁ Ξενοκράτης, τούτου δὲ τοῦ ἐμπειρισμοῦ ὁ Σπεύσιππος φάσκων, ὅτι ὁ ὀρθὸς ὀρισμὸς προὔποτίθησιν ὅχι μόνον τὴν γνῶσιν τοῦ πράγματος, ἀλλὰ καὶ ἀπάντων τῶν ἄλλων ἀφ' ὧν διακρίνεται (2). Μετὰ τούτου δὲ τοῦ

(1) Μετ. XIII, 6, XIV. 3. XIII. I. XIV, 2. VII, 2.

(2) Θεμιστ. Ἀπολ. 11. 13. Σπεύσιππος δὲ οὐ καλῶς φάσκων ἀναγκάζον εἶναι, τὸν ὀριζόμενον πάντα εἶδέναι· δεῖ μὲν γάρ, φησι, γινώσκειν τὰς διαφορὰς αὐτοῦ πάσας αἰς τῶν ἄλλων διενήνοχεν· ἀδύνατον δὲ εἶδέναι τὰς διαφορὰς τὰς πρὸς ἕκαστον, μὴ εἰδόμενος αὐτὸ ἕκαστον.

ἐμπειρισμοῦ συνέχεται καὶ ὁ περιορισμὸς εἰς τὴν πρακτικὴν φιλοσοφίαν παραμελουμένης τῆς θεωρητικῆς ἐρεύνης, καὶ ἡ τάσις τῆς τῶν πλατωνικῶν ἠθικῆς πρὸς τὸ κατὰ φύσιν ἕξιν, οὐτινος συστατικὰ στοιχεῖα θεωροῦνται ἐκτὸς τῶν πνευματικῶν καὶ τὰ ἐξωτερικά. Ὁ Κικέρων ἀναφέρει ὅτι ὁ Πολέμων ἐπεθύμει ὡς τὸ ἀκρότατον *honeste vivere, fruentem rebus iis quas primas homini natura conciliet*. Ὁσφ δὲ πορρωτέρω ἀφίστατο ἡ Ἀκαδημία τοῦ καθιδρυτοῦ αὐτῆς, τοσοῦτω μᾶλλον περιορίζετο εἰς δημώδη τινὰ ἠθικὴν. Ὁ Ξενοκράτης διέκρινε τὴν πρακτικὴν ἀπὸ τῆν θεωρητικὴν φρόνησιν (1), ἐπομένως δὲ τὴν ἀρετὴν, ἣν ὁ Πλάτων ἀπολύτως ὑπέβαλλεν εἰς τὴν φιλοσοφικὴν γνῶσιν, ὁ Πολέμων ἔθετεν εἰς ἀνωτέραν βῆθμίδα, ἀποφαινόμενος ὅτι ὀφείλει τις νὰ ἐξασκῆται διὰ τῆς πράξεως οὐχὶ διὰ τῆς διαλεκτικῆς θεωρίας (Δ. Α. IV, 18). Ὅθεν ἡ Ἀκαδημία ἐκληρονόμησε μὲν τὴν ἐξωτερικὴν μερίδα τῆς φιλοσοφίας τοῦ Πλάτωνος, ἀλλ' ὁ κληρονόμος τοῦ φιλοσοφικοῦ τοῦ πνεύματος ὑπῆρξεν ὁ Ἀριστοτέλης.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ

Ὁ Ἀριστοτέλης ἐγεννήθη κατὰ τὸ 1^{ον} ἔτος τῆς 99ης Ὀλυμπιάδος = 385 π. Χ. εἰς τὰ Στάγειρα, ἑλληνικὴν ἀποικίαν, θρακικὴν πόλιν κειμένην περὶ τὸν Ἄθωνα, ἣτις κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν ὑπέκυψεν εἰς τὴν κυριαρχίαν Φιλίππου τοῦ Μακεδόνα, ὡς καὶ αἱ ἄλλαι πόλεις τῆς Θράκης. Ὁ Ἀριστοτέλης ἦν 46 περίπου ἐτῶν νεώτερος τοῦ Πλάτωνος, γεννηθεὶς 16 ἔτη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σωκράτους. Ὁ πατήρ αὐτοῦ Νικόμαχος διέτριβεν ὡς ἰατρός παρὰ τῆς αὐλῆς τοῦ βασιλέως Ἀμύντου, τοῦ πατρὸς τοῦ Φιλίππου. Μετὰ τὸν θάνατον τῶν γονέων του, οὓς πρωίμως ἀπώλεσεν, ἀνετράφη ὑπὸ τοῦ Προξένου συγγενοῦς του πρὸς ὃν παρὰ πάντῃ τὸν βίον αὐτοῦ εὐγνωμόνει, τιμήσας τὴν μνήμην του δι' ἀνεγέρσεως ἀνδριάντων καὶ πρὸς ἀμοιβὴν ἐξεπαίδευσεν τὸν υἱὸν του Νικήτορα, ὃν καὶ υἰοθετήσας κατέλιπε κληρονόμον του. Δεκαεπταετῆς ὢν τὴν ἡλικίαν ὁ Ἀριστοτέλης μετέβη εἰς Ἀθήνας, ἔνθα ἐπὶ εἰκοσαετίαν ἠκροάσατο τοῦ Πλάτωνος. Περὶ τῆς πρὸς τὸν Πλάτωνα σχέσεώς του ἀναφέρονται διάφορα ἀνέκδοτα ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης ἐπὶ τοσοῦτον ἀυθαδείας προήλασεν, ὥστε νὰ ἐναντιῶται εἰς τὸν διδάσκαλόν του, νὰ τὸν καταβιάζῃ εἰς τὰ ὄμματα τῶν συμμαθητῶν του καὶ μάλιστα νὰ τὸν ἐκδιώξῃ ἐκ τῆς Ἀκαδημίας. (Αἰλ. Ποικ. Ἱστορ. III, 19). Διὸ κατακρίνων αὐτὸν ὁ Πλάτων διὰ τὴν ἀγνωμοσύνην του, τὸν παρέβαλλε πρὸς ἵππον, ὅστις θηλάσας τὴν

(1) Κλημ. Ἀλεξ. Στρυμ. 11. 270. Ξενοκράτης τὴν φρόνησιν ἡγούμενος διττήν, τὴν μὲν πρακτικὴν, τὴν δὲ θεωρητικὴν, ἣν (δηλ. θεωρ.) δὴ σοφίαν ὑπάρχειν ἀνθρωπίνην.

μητέρα του τὴν δάκνει (Αἰλ. Ποικ. Ἱστορ. IV, 9. Διογ.—Λαέρτ. V, 2. Ἀριστοτέλης ὑπὸ Πλάτωνος ἵππος ἐπωνυμάζετο, ἐναντιοῦσθαι δὸκῶν τῷ διδασκάλῳ· καὶ γὰρ ὁ ἵππος φιλεῖ τὸν ἑαυτοῦ πατέρα δάκνειν). Τοιαῦτα θρυλήματα ἦσαν ὡς φαίνεται κοινὰ τοῖς ἀρχαίοις, διότι συχνάκις ψέγεται ὁ Ἀριστοτέλης ὡς ἀγνώμων παρὰ τοῖς μεταγενεστέροις συγγραφεῦσιν. Ἀλλὰ δὲν πρέπει βεβαίως ν' ἀποδώσωμεν μεγάλην βαρύτητα εἰς ταῦτα ἀνέκδοτα, ἀτινα ἢ ἀμοιβαία τῶν μαθητῶν ἀντιζηλία ἐπένοιε καὶ διέδιδε. Δὲν εἶναι ὁμῶς ἀπίθανον ὅτι ὁ ἀνεξάρτητος χαρακτήρ καὶ τὸ διάφορον πνεῦμα τοῦ Ἀριστοτέλους παρήγαγον διενέξεις καὶ ἔριδας μεταξύ τούτου καὶ τοῦ Πλάτωνος, καὶ ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης πρὸς αὐτὸν οὐχὶ μετὰ τῆς προσηκούσης ἀνασκοπῆς προσηχέθη.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Πλάτωνος ὁ Ἀριστοτέλης καταλιπὼν τὰς Ἀθήνας τὸ 1^{ον} ἔτος τῆς 108 ὀλυμ.=384 π. X., μετέβη μετὰ τοῦ Ξενοκράτους πρὸς τὸν Ἑρμείαν τὸν τύραννον τῶν Ἀταρνῶν πόλεως κειμένης ἀπέναντι τῆς Λέσβου εἰς τὰ παράλια τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ὅστις ἄλλοτε διατρίψας ἐν Ἀθήναις ὡς μαθητῆς τοῦ Πλάτωνος εἶχε συνάψει στενὴν φιλίαν μετὰ τοῦ συμμαθητοῦ τοῦ Ἀριστοτέλους. Ἐπιτριετίαν διέτριψε παρ' αὐτῷ ὁ Ἀριστοτέλης, διότι ὁ Ἑρμείας μετ' ἄλλων αὐτονόμων ἡγεμόνων τῶν ἐλληνικῶν πόλεων τῆς μικρᾶς Ἀσίας ὑπεδουλώθη ὑπὸ τοῦ σατράπου τῶν Περσῶν· ἀποσταλεῖς δὲ αἰχμάλωτος πρὸς τὸν Ἀρταξέρξην τὸν βασιλέα τῆς Περσίας ἐθανατώθη. Τότε κατέφυγεν ὁ Ἀριστοτέλης εἰς τὴν Μιτυλήνην μετὰ τῆς ἀδελφῆς ἢ θυγατρὸς τοῦ Ἑρμείου, τῆς Πυθιάδος, ἣν καὶ ἐνυμφεύθη. Τῷ Ἑρμείᾳ δὲ μετὰ ταῦτα ἀνήγειρεν ἀνδριάντα ἐν Δελφοῖς μετ' ἐπιγραφῆς δηλούσης ὅτι ἔπεσε διὰ προδοσίας εἰς τὰς χεῖρας τῶν Περσῶν. Μάλιστα ὁ Ἀριστοτέλης ἐδόξασε τὸ μνημόσυνόν του δι' ὠραίου ὕμνου εἰς τὴν ἀρετὴν, ὅστις ἐσώθη καὶ εἰς ἡμᾶς (Διογ. Λαέρτ. V, 3. 4. 7. 8).

Ἐκ Μιτυλήνης προσεκλήθη (τὸ 2^{ον} ἔτος τῆς 109=343 π. X.) ὑπὸ Φιλίππου τοῦ βασιλέως ὅπως ἀναδεχθῆ τὴν ἐκπαίδευσιν τοῦ δεκαπενταετοῦς υἱοῦ τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ὅποῖαν δὲ ἐπιρροὴν ἐξήσκησεν ἐπὶ τοῦ μαθητοῦ του γίνεται δῆλον ἔκ τε τοῦ ἔρωτος τοῦ Ἀλεξάνδρου πρὸς τὴν ποίησιν καὶ τὴν ἐπιστήμην, καὶ ἔκ τοῦ ἐξωτερικοῦ τούτου περιστατικοῦ: "Ὅτε ὁ Ἀλέξανδρος ἐν μέσῳ τῶν κατακτήσεών του εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Ἀσίας ἤκουσεν, ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης ἐδημοσίευσεν τὰ συγγράμματα τῆς ἀκροαματικῆς του φιλοσοφίας, ἀπέστειλεν αὐτῷ τὴν ἐφεξῆς ἐπιστολήν, ἀκακῶς ἐποίησας δημοσιεύσας τὰ ἀκροαματικά σου μαθήματα· διότι κατὰ τί ἡμεῖς θέλομεν προέχει τῶν ἄλλων, ἢ ἐνῶ τὰ μαθήματα ταῦτα κατέστησαν ἤδη γνωστὰ εἰς τοὺς πολλούς;" Ἀλλ' ὁ Ἀριστοτέλης ἀπήντησεν εἰς τὸν Ἀλέξανδρον ὅτι τὰ μα-

θήματα ταῦτα ἐδημοσιεύθησαν καὶ δὲν ἐδημοσιεύθησαν (Πλουτ. Ἀλεξ. 7 καὶ Aulus Gellius Noctes Atticae, XX, 5).

Τοῦ δὲ Ἀλεξάνδρου ἐπὶ τὴν Ἀσίαν στρατεύσαντος, ὁ Ἀριστοτέλης ἐπανῆλθεν εἰς τὰς Ἀθήνας, ἔνθα ἐν τῷ Λυκείῳ, γυμνασίῳ περιστοιχουμένῳ διὰ περιπάτων, ἤνοιξε σχολήν, ἣτις ἐπωνομάσθη Περιπατητική, ἴσως ἐκ τούτων τῶν περιπάτων, καὶ ὄχι διότι, ὡς λέγει ὁ Κικέρων, ἐσυνήθιζε νὰ διδάσκη περιπατῶν. (C. Acad. post. 1, 4, 1) qui erant cum Aristotele, peripatetici dicti sunt quia disputabant inambulantes in Lyceo. Τὴν μὲν πρωίαν παρέδιδε μαθήματα ἀκροαματικά ἢτοι ἀκριβῶς ἐπιστημονικά, τὴν δὲ ἐσπέραν ἐξωτερικά, ἢτοι δημῶδη, τὰ μὲν διὰ τοὺς κυρίως μαθητάς του, τὰ δὲ διὰ τὸ κοινόν (Gell. N. A. κx, 5). Κατ' αὐτὴν τὴν ἐποχὴν οὐδεμία ἄλλη φιλοσοφικὴ σχολὴ τοσοῦτον ἐφοιτᾶτο ὅσον ἡ τοῦ Ἀριστοτέλους. Πολλοὶ σημαντικοὶ ἄνδρες μνημονεύονται ὡς μαθηταὶ τοῦ. Κατὰ ταύτην τὴν ἐν Ἀθήναις διαμονὴν του συνέταξε τὰ πλεῖστα συγγράμματά του. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ὁ Ἀριστοτέλης ἀπήλαυε τῆς ὑποστηρίξεως τοῦ Ἀλεξάνδρου, ὅστις ὄχι μόνον ἐφιλοδώρησεν αὐτῷ 800 τάλαντα πρὸς καταρτισμὸν τῆς φυσικῆς αὐτοῦ ἱστορίας (Ζωολογίας), ἀλλὰ καὶ τῷ ἀπέστειλε πλείστους θηρευτάς καὶ ἀλιεῖς ἢ ἐπιμελητάς παράδεισων καὶ ὄρνιθοτροφείων, παραγγείλας αὐτοῖς νὰ τῷ παράσχωσι πᾶσαν πληροφορίαν (Πλιν. Ἱστ. Φυσ. VIII, 17. Β. 44). Ἐἰ καὶ ἡ διήγησις αὕτη εἶναι ὑπερβολικὴ, εἶναι ὅμως βέβαιον, ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης ἄνευ τῶν μεγαλοδωριῶν τοῦ Ἀλεξάνδρου δὲν ἤθελε δυνηθῆ νὰ συστήσῃ μεγάλην βιβλιοθήκην, νὰ λάβῃ γνῶσιν τῶν πολιτευμάτων τοσοῦτων πόλεων, καὶ νὰ ἐφοδιασθῇ τὸ ἀναγκαῖον ὑλικόν διὰ τὴν ζωολογίαν του. Διέμεινε δὲ ἐν Ἀθήναις διδάσκων 13 ἔτη. Ἀλλὰ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐξερράγη ἡ κατ' αὐτοῦ μέχρι τοῦδε ἀπὸ φόβου τοῦ Ἀλεξάνδρου καταπιεζομένη δυσμένεια τῶν Ἀθηναίων. Κατηγορήθη ἐπὶ ἀσεβείᾳ. Λέγεται μάλιστα ὅτι ἐνοχοποιήθη καὶ διὰ τὸν εἰς τὸν Ἑρμείαν ὕμνον του καὶ τὴν ἐπὶ τοῦ ἀνεγερθέντος εἰς τιμὴν του ἀνδριάντος ἐγγαραχθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους ἐπιγραφὴν. Πρὸς ἀποφυγὴν δὲ τούτου τοῦ κινδύνου κατέφυγεν εἰς τὴν Χαλκίδα τῆς Εὐβοίας αἶνα μὴ οἱ Ἀθηναῖοι ἀσεβήσωσιν ἐκ δευτέρου, ὡς αὐτὸς ἔλεγε, περὶ τὴν φιλοσοφίαν. Ἐνταῦθα ἐτελεύτησε κατὰ τὸ ἐπιὸν ἔτος, εἰς ἡλικίαν 63 ἐτῶν (322 π. X.).

Τὰ περὶ τῆς τύχης τῶν ἀριστοτελικῶν συγγραμμάτων παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἀδόξενα εἶναι περιεργείας ἄξια (Στραβ. XIII, 1, 54. Πλουτ. Σουλ. 26). Ὁ Ἀριστοτέλης, λέγεται, ὀλίγα ἐξ αὐτῶν ἐδημοσίευσε ζῶν, καὶ μετὰ θάνατον κατέλιπεν αὐτὰ μετὰ τῆς βιβλιοθήκης του εἰς τὸν ὄπαδόν αὐτοῦ τὸν Θεόφραστον. Μετὰ ταῦτα μετεβιβάσθη (μέρος τι ἢ ἀντίγραφα) εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν, καὶ ἀπετέλεσε τὴν βᾶσιν τῆς Πτολεμαϊκῆς βιβλιοθήκης, ἣτις ἐγένετο παρανάλωμα τοῦ

πυρός κατά τήν ὑπό τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος ἄλωσιν τῆς πόλεως. Περὶ δὲ τῶν χειρογράφων τοῦ Ἀριστοτέλους λέγεται ὅτι ὁ Θεόφραστος ἐκληροδότησεν αὐτὰ εἰς τινὰ Νηλέα τ' ὄνομα, ἐξ οὗ μετέβησαν εἰς χεῖρας ἀμαθῶν, οἵτινες ἐλαχίστην περὶ αὐτῶν ἔλαβον πρόνοιαν ἢ κατ' ἄλλους οἱ κληρονόμοι τοῦ Νηλέως, ἵνα τὰ σώσωσιν ἀπὸ τοῦ βασιλεῖς τῆς Περγᾶμου οἵτινες μετὰ πολλῆς προθυμίας συνέλεγον βιβλιοθήκην, τὰ ἔθαψαν εἰς ὑπόγειον, ἔνθα κείμενα 130 ἔτη καὶ λησμονηθέντα ὑπέστησαν σημαντικὴν βλάβην. Μετὰ τὸ διάστημα τοῦτο οἱ ἀπόγονοι τοῦ Θεοφράστου μετὰ πολλὰς ἐρεῦνας ἀνευρόντες αὐτά, τὰ ἐπώλησαν εἰς Ἀπέλλικον τὸν Τήϊον, ὅστις ἐπηνώρθωσε τὰ ὑπὸ τῆς βρώσεως διαφθαρέντα μέρη, ἀλλ' ἐστερεῖτο τῆς εἰς τοῦτο ἀπαιτουμένης δεξιότητος. Ὅθεν καὶ ἄλλοι κατόπιν ἀνεπλήρωσαν τὰ κενὰ κατὰ τὸ δοκοῦν, ὥστε ἀρχοῦντως ἠλλοιώθησαν. Ἀλλ' ὡς εἰ μὴ ἤρκει τὸ κακὸν τοῦτο, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀπελλίκου κατακτῆσας τὰς Ἀθήνας ὁ Ῥωμαῖος Σύλλας ἔφερεν εἰς τὴν Ῥώμην μεταξὺ τῶν ἄλλων λαφύρων καὶ τὰ συγγράμματα τοῦ Ἀριστοτέλους. Ἀλλ' οἱ Ῥωμαῖοι οἵτινες οὐπω ἐξετίμων τὴν Ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν, ὀλίγον ὠφελήθησαν ἐκ τῶν λαφύρων τούτων. Πλὴν ὑστερώτερον Τυραννίων τις Ἕλληνα τὸ γένος ἐν Ῥώμῃ ἔλαβε τὴν ἀδειαν νὰ κάμη χρῆσιν τῶν χειρογράφων τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ νὰ τὰ δημοσιεύσῃ, ἀλλ' ἡ ὑπ' αὐτοῦ διασκευασθεῖσα ἔκδοσις ἐπικρίνεται ὡς ἀνακριβής· ἐκτὸς δὲ τούτου περιπεσόντα εἰς χεῖρας ἀμαθῶν ἀντιγραφέων ὑπέστησαν καὶ ἄλλας πλείστας παραφθοράς.

Τοιαύτη λοιπὸν ἡ πηγὴ τῆς ἀριστοτελικῆς φιλοσοφίας. Πλὴν πολλὰ ἐκ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Ἀριστοτέλους ἐδημοσιεύθησαν ζῶντος ἔτι αὐτοῦ. Ἀπόδειξις ἔστω τὰ ἐν τῇ Ἀλεξανδρινῇ Βιβλιοθήκῃ. Πολλὰ μὲν ἐξ αὐτῶν εἶναι εἰς ἄκρον παρεφθαρμένα καὶ ἐλλιπῆ. Τὰ μετὰ τὰ φυσικὰ π. χ. συνερράφησαν ὡς φαίνεται ἐκ πλειόνων συγγραμμάτων. Πολλάκις ἐπανέρχονται σχεδὸν κατὰ λέξιν ἐπαναλήψεις ὀλοκλήρων τεμαχίων. Δὲν πρέπει ὁμως διὰ τοῦτο νὰ ἀπελπίζώμεθα παντάπασιν. Διότι τινὰ μὲν ἐκ τῶν κυριωδεστέρων συγγραμμάτων διεσώθησαν ἡμῖν ὀλοτελῆ καὶ ἀδιάφθορα, τὰ δὲ εἰ καὶ τῆδε κακεῖσε διεφθαρμένα καὶ ἀτάκτως συνηρμολογημένα, ἐξαρκοῦσιν ὁμως ὅπως σχηματίσωμεν ὠρισμένην ἰδέαν περὶ τῆς ἀριστοτελικῆς φιλοσοφίας καθ' ὅλου καὶ κατὰ μέρος.

Ἴνα δὲ χαρακτηρίσωμεν τὴν ἀριστοτελικὴν φιλοσοφίαν ἀνάγκη νὰ τὴν ἀντιπαραβάλωμεν πρὸς τὴν πλατωνικὴν. Ὁ μὲν Πλάτων ἐπιδιώκει τὸ ἀντικείμενον τῆς φιλοσοφικῆς γνώσεως εἰς τὸν ὑπεραισθητικὸν κόσμον, ὁ δὲ Ἀριστοτέλης τὸ εὕρισκει εἰς τὸν αἰσθητικόν· ἐνῶ ὁ Πλάτων θεωρεῖ τὰς ἰδέας ὡς χωριστὰς ἐκτὸς τῶν φαινομένων, ὡς καθ' ἑαυτὰς ὑπαρχούσας γενικότητος, ὁ διάδοχός του βλέπει τὴν ἰδέαν πραγματιουμένην ἐν τῷ αἰσθητικῷ κόσμῳ, ἡ ἰδέα κατ' αὐτὴν

παρέχει εἰς τὰ ὄντα ὠρισμένον εἶδος, ἐπομένως δὲ πραγματικότητας· αἱ ἰδέαι τῶν ὄντων ὑπάρχουσι κατ' αὐτὸν οὐχὶ ὡς οὐσίαι καθ' ἑαυτὰς ὑπάρχουσαι, ἀλλ' ὡς αὐτὰ τὰ ὄντα.

Ἐντεῦθεν ἡ μέθοδος τοῦ Ἀριστοτέλους διαφέρει τῆς τοῦ Πλάτωνος· διότι ἐνῶ ὁ Πλάτων καταβαίνει ἐκ τῶν ἀρχῶν, ἐκ τοῦ ἀπολύτου εἰς τὰ καθ' ἕκαστα καὶ τὸ σχετικόν (Πολιτ. VII), ὁ Ἀριστοτέλης ἀναβαίνει ἐκ τῶν καθ' ἕκαστα, ἐκ τῆς πείρας εἰς τὸ ἐν αὐτῇ ἐμπεριεχόμενον γενικόν· συνήθως ἀρχεται λογικῶς ἐρευνῶν τὰς διαφόρους σημασίας ὄρων τινῶν, οἷον τῆς οὐσίας, τῆς ἀρχῆς, τῆς αἰτίας, κτλ. συλλέγων γεγονότα ἢ ἐπικρίνων ἄλλων θεωρίας, ἐκ δὲ τούτων κατόπιν ἀναπτύσσει τὰς μᾶλλον θεωρητικὰς ἐννοίας· ἐνῶ δὲ ὁ Πλάτων διίσχυρίζεται ὅτι ἡ σχέσις τοῦ αἰσθητικοῦ κόσμου πρὸς τὴν ἰδέαν εἶναι ἀρνητικὴ, ὁ Ἀριστοτέλης ἐπιδιώκει θετικὴν τινα ἀναφορὰν ἐκατέρων, προσδιορίζων τὸ μὲν αἰσθητικόν ὡς τὴν ὕλην, τὴν δὲ ἰδέαν ὡς τὸ εἶδος, τὸ μὲν, ὡς τὸ ἐν δυνάμει, τὴν δὲ ὡς τὸ ἐν ἐνεργείᾳ· ἐπομένως δὲ ἀποπειρᾶται ὅπως τὸ νοητὸν καὶ αἰσθητὸν φέρῃ εἰς ἐνότητα. Ὅθεν ἡ ἀριστοτελικὴ φιλοσοφία δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς τὸ συμπλήρωμα τοῦ ὑπὸ μὲν τοῦ Σωκράτους θεμελιωθέντος ὑπὸ δὲ τοῦ Πλάτωνος ἀναπτυχθέντος ἀντικειμενικοῦ ἰδεασμοῦ, διότι εἶναι ἡ ἰσχυροτάτη ἀπόπειρα, ὅπως ἀποδείξῃ τὴν ἰδέαν ὡς τὸ ἀπολύτως πραγματικὸν ἐν τῇ πείρᾳ, ἐν τοῖς φαινομένοις.

Ἐκ τῆς ἐμπειρικῆς ταύτης τάσεως τοῦ Ἀριστοτέλους πηγάζει ὅτι αὐτὸς ἐξωκείωθη ἀκριβέστερον καὶ βαθύτερον ἢ ἄλλος τις τῶν προγενεστέρων αὐτοῦ φιλοσόφων μετὰ τῶν ἐμπειρικῶν ἐπιστημῶν, ἤτοι μετὰ τῶν φυσικῶν καὶ ἱστορικῶν γεγονότων. Κατέθεσεν εἰς τὰ πολυάριθμα αὐτοῦ συγγράμματα ἀπαράμιλλον πλοῦτον θετικῶν γνώσεων. Ὑπὸ τὴν κατηγορίαν ταύτην ὑπάγονται τὰ ζωολογικά του συγγράμματα, ἅτινα κατὰ τὸν Πλίνιον (φυσ. Ἱστορ. VIII, 17, 144) συμποσοῦνται εἰς 50 σχεδὸν βιβλία (quinquaginta), κατόπιν αἱ δυστυχῶς ἀπολεσθεῖσαι πολιτεῖαί του, ἐν αἷς περιέγραψε τὰς πολιτείας 158 ἑλληνικῶν πόλεων· ἔτι δὲ ἡ συναγωγὴ τεχνῶν, ἐν ἣ ἐξίστόρησεν ἀπάσας τὰς θεωρίας τῆς ῥητορικῆς, τέλος δὲ αἱ πολυάριθμοι ἱστορικαὶ μονογραφίαι, ἃς τινὰς συνέταξε περὶ τῶν φιλοσοφημάτων ἀρχαιοτέρων καὶ συγχρόνων φιλοσόφων (Δ. Λ. V. 25).

Ἄλλ' ἐνεκα τῆς ἐμπειρικῆς του τάσεως ὁ Ἀριστοτέλης παραμελεῖ τὰς συστηματικὰς διαιρέσεις. Συνειθίζει ἕκαστον ἀντικείμενον, ἐκαστὴν ἐπιστήμην νὰ ἐξετάζῃ χωρὶς. Καὶ αὐτὴν δὲ τὴν φιλοσοφίαν του οὐδαμοῦ ἀποπειρᾶται νὰ διοργανώσῃ, νὰ διαιρέσῃ συστηματικῶς εἰς τὰ μέρη της. Ἡ συνήθως παρ' αὐτῷ ἀπαντωμένη διαιρέσις τῆς φιλοσοφίας συνίσταται εἰς θεωρητικὴν, πρακτικὴν καὶ ποιητικὴν (Μετ. VI, 1. Ἠθ. Νικ. 1, 1. Τοπ. VI, 6. VIII, 1. Περὶ οὐραν. III, 7). Ἐνίοτε διχοτομεῖ αὐτὴν εἰς θεωρητικὴν καὶ πρακτικὴν (Μετ. II, 1, 6). Καὶ

τὴν μὲν θεωρητικὴν φιλοσοφίαν ὑποδιαιρεῖ εἰς τρία μέρη, τὴν μαθηματικὴν, τὴν φυσικὴν καὶ τὴν πρῶτην φιλοσοφίαν ἢ μεταφυσικὴν (Μετ. VI, 1). Ἐπειδὴ ὅμως ὁ Ἀριστοτέλης οὐδαμῶς ἐπραγματεύθη περὶ τῆς μαθηματικῆς καθὸ ἰδιαζούσης ἐπιστήμης καὶ τὰς περὶ τῆς πολιτικῆς ἢ καλλιτεχνίας ἐρεύνας του περιώρισε εἰς ἓνα μόνον κλάδον, εἰς τὴν κυρίως λεγομένην ποίησιν, διὰ τοῦτο ὑπολείπεται ἡ ἐφεξῆς διαίρεσις τοῦ συστήματος: 1^{ον}) Θεωρητικὴ φιλοσοφία, ὑποδιαιρουμένη εἰς μεταφυσικὴν καὶ φυσικὴν. 2^{ον}) Πρακτικὴ φιλοσοφία, ὑποδιαιρουμένη εἰς ἠθικὴν καὶ πολιτικὴν. Εἰς τὰ μέρη δὲ ταῦτα τῆς φιλοσοφίας προστίθεται καὶ ἡ κατ' εἶδος λογικὴ, ἣν θεωρεῖ ὁ συγγραφεὺς ὡς προπαιδευτικὴν ἐπιστήμην (δεῖ περὶ τούτων τῶν ἀναλυτικῶν ἡκεῖν προεπισταμένους). (Μετ. IV, 3, 7). "Ὅθεν ἀνάγκη γ' ἀρχίσωμεν καὶ ἡμεῖς ἐκ ταύτης τὴν ἡμετέραν ἐκθεσιν.

Λ Ο Γ Ι Κ Η

Ὁ Ἀριστοτέλης εἶναι ὁ πατὴρ τῆς λογικῆς, ἢ, ὡς τὴν ὀνομάζει, τῆς ἀναλυτικῆς. Τὰ εἰς τὴν ἐπιστήμην ταύτην ἀναφερόμενα συγγράμματα τοῦ Ἀριστοτέλους συνήφθησαν μετὰ ταῦτα ὑπὸ τὸ ὄνομα ὄργανον (1). Τὸ κύριον σύγγραμμα τοῦ ὄργάνου εἶναι τὰ δύο ἀναλυτικά. Καὶ εἰς μὲν τὰ πρότερα ἀναλυτικά ἐξετάζει τὰ γενικὰ στοιχεῖα τοῦ συλλογισμοῦ (συλλογιστικὴ), εἰς δὲ τὰ ὕστερα τὴν μέθοδον τῆς ἐπισημονικῆς ἀποδείξεως κατὰ πλάτος (μεθοδική).

Τὰ γενικὰ στοιχεῖα τῆς ἀποδεικτικῆς ἐπιστήμης εἶναι ὁ ὄρος, ἡ πρότασις καὶ ὁ συλλογισμὸς. Ἄλλ' ἐπειδὴ κυρίως σκοπὸς τοῦ Ἀριστοτέλους εἶναι ἡ περὶ συλλογισμοῦ πραγματεία, μνημονεύει περὶ τῶν ὄρων καὶ τῶν προτάσεων ὡς ἐν παρόδῳ καὶ εἰσαγωγικῶς πως. "Ὅθεν ἡ περὶ τούτων ἀριστοτελικὴ διδασκαλία εἶναι σύντομος. Καὶ ὄρος μὲν εἶναι ἐκεῖνος εἰς ὃν διαλύεται ἡ πρότασις ἀφαιρουμένου τοῦ συνδεσμικοῦ (Ἀναλ. Πρωτ. 1, 1. 24. "Ὅρον καλῶ, εἰς ὃν διαλύεται ἡ πρότασις· οἷον τότε κατηγορούμενον, καὶ τὸ καθ' οὗ κατηγορεῖται, ἢ προστιθεμένου ἢ διαιρουμένου τοῦ εἶναι ἢ μὴ εἶναι) γίνεται διάκρισις τῆς τῶν ὄρων ἐναντίας καὶ ἀντιφατικῆς ἀντιθέσεως (Μετ. 4. Κατ. 10. Παρ. περὶ Ἑρμην. κ' 6), τέλος δὲ εἰς τὸν πίνακα τῶν δέκα κατηγοριῶν πειρᾶται ὁ Ἀριστοτέλης ὅπως ἐπαναγάγῃ τὰ διάφορα εἶδη τῶν ὄντων εἰς τὰ καθολικώτατα αὐτῶν εἶδη (Κατ. 4). Τῶν κατὰ μηδεμίαν συμπλοκὴν λεγομένων ἕκαστον ἦτοι οὐσίαν σημαίνει ἢ ποσόν, ἢ ποιόν,

(1) Σμίκπλ. εἰς τὰς Κατηγ. Ἡ λογικὴ πᾶσα τὸ ὄργανικόν μέρος ἐστὶ τῆς φιλοσοφίας. Ἄνω. εἰς Ἀναλ. Πρωτ. "Ἄξιόν ἐστι ζητῆσαι, ἵτι ἂν εἴη ἡ λογικὴ Ἀριστοτέλει, πότερον μέρος ἢ ὄργανον· καὶ οἱ μὲν Στωϊκοὶ κατασκευάζουσιν, ὅτι μέρος ἐστίν, οἱ δὲ περιπατητικοὶ ὅτι ὄργανον.

ἢ πρὸς τι, ἢ ποῦ, ἢ ποτέ, ἢ κεῖσθαι, ἢ ἔχειν, ἢ ποιεῖν, ἢ πάσχειν Παρ. Τοπ. 1. 9.) Ἄλλὰ περὶ τῶν κατηγοριῶν τούτων πραγματεύεται ἐμπειρικῶς μὴ δεικνύων τὴν ἀνάγκην τῆς γενέσεώς των. Ὀλίγον τι πλατύτερον ἐξετάζει ὁ συγγραφεὺς τὰ εἶδη τῶν προτάσεων, διότι ἡ περὶ τούτων θεωρία συνέχεται μᾶλλον ἀπ' εὐθείας μετὰ τοῦ συλλογισμοῦ. Διακρίνει αὐτὰς εἰς τὰς καθόλου, τὰς ἐν μέρει καὶ τὰς ἀδιορίστους, τὰς καταφατικὰς καὶ ἀποφατικὰς, τὰς καθόλου στερητικὰς καὶ τὰς ἐν μέρει, τὰς κατηγορικὰς, ἀποδεικτικὰς, καὶ ἐνδεχομένας, ὡσαύτως δὲ ἐξετάζει καὶ τὰ περὶ τῆς ἀντιθέσεως καὶ ἀντιστροφῆς αὐτῶν (Ἄναλ. Πρωτ. 41—3. Περί Ἑρμ. κ. 8). Ὅτι δὲ ἀκριβέστερον ἐπεξεργάσθη ὁ φιλόσοφος εἶναι ἡ περὶ συλλογισμοῦ θεωρία. Πραγματεύεται δὲ περὶ μόνου τοῦ κατηγορικοῦ συλλογισμοῦ, ἐπομένως ὁ κατηγορικὸς συλλογισμὸς τοῦ πρώτου σχήματος εἶναι ὁ κύριος τύπος ἀπάντων τῶν συλλογισμῶν (Ἄναλ. Πρωτ. 1, 23). ἡ δὲ δύναμις τοῦ συλλογισμοῦ ἐν γενεῇ συνίσταται νὰ ἐξάγῃ ἐκ τῶν καθόλου τὰ ἐν μέρει. (Ἄναλ. Πρωτ. 1, 4. Ὅταν οὖν ὅροι τρεῖς οὕτως ἔχωσι πρὸς ἀλλήλους, ὥστε τὸν ἔσχατον ἐν ὄλῳ εἶναι τῷ μέσῳ, καὶ τὸν μέσον ἐν ὄλῳ τῷ πρώτῳ εἶναι, ἢ μὴ εἶναι, ἀνάγκη τῶν ἄκρων εἶναι συλλογισμὸν τέλειον). Τὰ διάφορα εἶδη τοῦ κατηγορικοῦ συλλογισμοῦ διεξῆλθεν ὁ Ἀριστοτέλης κατ' ἕκτασιν περιγράψας τὰ τρία τοῦ συλλογισμοῦ σχήματα. Προσέτι δὲ παρέχει ἀφθόνους ὁδηγίας περὶ τῆς εὐρέσεως ἢ ἀναλύσεως τῶν συλλογισμῶν, περὶ τῆς ἀντιστροφῆς των, περὶ τῆς εἰς ἀποπῶν ἐπαγωγῆς, περὶ τῶν ἡμαρτημένων συλλογισμῶν, περὶ δὲ τῆς ἐκφράσεως τῶν συλλογισμῶν καὶ τῶν ἀτελῶν εἰδῶν τοῦ συλλογισμοῦ, οἷα εἰσὶ τὸ παράδειγμα, τὸ ἐνθύμημα, ἡ ἐπαγωγή, διαλαμβάνει συνοπτικώτερον.

Ἄλλὰ μὴ δυνάμενοι νὰ παρακολουθήσωμεν τὸν συγγραφέα εἰς τὰς λεπτομερίας τῆς συλλογιστικῆς περιοριζόμεθα ἀπλῶς νὰ σημειώσωμεν ὅτι τὸ ὅλον τοῦτο μέρος τῆς λογικῆς δὲν προτίθεται κυρίως αὐτὴν καθ' ἑαυτὴν τὴν ἐπιστημονικὴν ἔρευναν, διότι ἐξετάζει ἐμπειρικῶς κατὰ ποίους καὶ πόσους τρόπους ἐνεργεῖ ἡ διάνοια, ἀλλὰ τείνει ὅπως παράσχη ἀσφάλειαν εἰς τὸν ἐπιστημονικὸν τρόπον τῆς ἀποδείξεως, ἐπομένως δὲ ὀλιγώτερον ἐνδιαφέρεται ὁ Ἀριστοτέλης περὶ τῆς λεγομένης καθαρᾶς, ἢ περὶ τῆς ἐφηρμοσμένης λογικῆς ἢ τῆς *Μεθοδικῆς*, ἣν καὶ ἀλλαχοῦ ἀνέπτυξε, καὶ μάλιστα εἰς τὰ λεγόμενα Ἄναλυτικὰ ὕστερον.

Ἐπὶ τῆς συλλογιστικῆς ἐργασίας ἐρείδεται κατὰ μέγα μέρος ὁ ἐπιστημονικὸς τρόπος τῆς ἀποδείξεως. Ἐπειδὴ ἡ ἐπιστήμη συγκροτεῖται δι' ἀποδείξεων, ἀνάγκη ἐπομένως ἀπασσὰς αἱ προτάσεις τῆς νὰ ἐξάγονται ἐξ ἀναγκαίων κειμένων δι' ἀναγκαίων συνεπειῶν (Ἄναλ. Ὑστερ. 1, 4· ἐξ ἀναγκαίων ἄρα συλλογισμὸς ἐστὶν ἡ ἀπόδειξις). Ἐπομένως δὲ ἡ μεθοδικὴ κυρίως ἀσχολεῖται περὶ τοὺς κανόνας τῆς ἀποδείξεως. Ἄλλὰ δὲν ἀνήκει ἐνταῦθα νὰ εἰσέλθωμεν εἰς τὰ καθ' ἕκαστα τού-

των τῶν κανόνων. Ἀνάγκη δὲ μόνον νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι ὁ τρόπος οὗτος τῆς ἀποδείξεως ἤθελε μᾶς φέρει ἐπ' ἄπειρον, ἐπομένως δὲ ἡ ἐπιστήμη οὐδέποτε ἤθελε συγκροτηθῆ εἰς πάντα τὰ κείμενα ἐμελλον ν' ἀποδεικνύονται, δηλαδή νὰ ἐξάγονται ἐξ ἐτέρων κειμένων. Αἱ πρῶται λοιπὸν ἀρχαὶ ἐκάστης ἐπιστήμης δὲν δύνανται ν' ἀποδειχθῶσιν (Ἀναλ. Ὑστερ. 1, 9. Φανερόν, ὅτι οὐκ ἔστι τὰς ἐκάστου ἰδίας ἀρχὰς ἀποδείξαι. — Μετ. IV, 4, 3. Ἔστι γὰρ ἀπαιδευσία τὸ μὴ γινώσκειν, τίνων δεῖ ζητεῖν ἀπόδειξιν καὶ τίνων οὐ δεῖ. ὅλως μὲν γὰρ ἀπάντων ἀδύνατον ἀπόδειξιν εἶναι· εἰς ἄπειρον γὰρ ἂν βαδίζοι, ὥστε μηδ' οὕτως εἶναι ἀπόδειξιν). Εἰς ἐκάστην ἐπιστήμην κεῖνται ὡς βάσεις ἀρχαὶ ἀναπόδεικτοι (ἄμεσοι) (Ἀναλ. Ὑστερ. I, 3. Ἡμεῖς φαρμέν οὐ πάσαν ἐπιστήμην ἀποδεικτικὴν εἶναι, ἀλλὰ τὴν τῶν ἀμέσων ἀναπόδεικτον)· διὸ καὶ ὁ Ἀριστοτέλης ποιεῖται διάκρισιν μεταξὺ τῆς κυρίως λεγομένης ἐπιστήμης καὶ τοῦ νοῦ· ὁ μὲν νοῦς εἶναι ἡ ἄμεσος γνῶσις τῶν πρώτων ἀρχῶν, ἡ δὲ ἐπιστήμη ἡ ἔμμεσος ἢ παράγωγος γνῶσις τῶν ἐξ ἐκείνων ἐπομένων (Ἀναλ. Ὑστερ. 11, 19. Ἐπεὶ δ' οὐδὲν ἀληθέστερον ἐνδέχεται εἶναι ἐπιστήμης ἢ νοῦν . . . νοῦς ἂν εἴη ἐπιστήμης ἀρχή. — Ἠθικ. Νικ. VI, 6 τῆς ἀρχῆς τοῦ ἐπιστητοῦ οὗτ' ἂν ἐπιστήμη εἴη οὔτε τέχνη οὔτε φρόνησις . . . λείπεται νοῦν εἶναι τῶν ἀρχῶν).

Πλὴν ἐκ τούτου φαίνεται ὅτι ἡ γνῶσις αὐτῶν τῶν ἀρχῶν, ἐπομένως δὲ καὶ ἅπασαι αἱ παράγωγοι γνῶσεις οὐδεμίαν ἔχουσιν ἐδραϊὰν βάσιν καὶ ὑπόστασιν. Διότι πρέπει βεβαίως αἱ ἀρχαὶ νὰ ἦναι γνωστότεραι ἢ τὰ τούτων συμπεράσματα (Ἀναλ. Ὑστερ. I, 2. Τὸν δὲ μέλλοντα ἔξειν τὴν ἐπιστήμην τὴν δι' ἀποδείξεως, δεῖ τὰς ἀρχὰς μᾶλλον—γνωρίζειν καὶ μᾶλλον αὐταῖς πιστεῦειν ἢ τῷ δεικνυμένῳ). Ἄλλ' αἱ ἀρχαὶ εἶναι ἀναπόδεικτοι. Ἄλλ' εἰς τοῦτο ἀπαντᾷ ὁ Ἀριστοτέλης ὅτι εἰ καὶ αἱ πρῶται ἀρχαὶ δὲν ἀποδεικνύονται, δὲν εἶναι ὁμῶς δι' αὐτὸ τοῦτο καὶ ἀβάσιστοι· διότι τὸν τόπον τῶν ἀποδείξεων ἐπέχει ἐνταῦθα ἡ ἐπαγωγή. Πρέπει βεβαίως νὰ διακριθῶσι δύο διαφοροὶ διευθύνσεις τῆς ἐπιστημονικῆς νοήσεως, ἡ ἀνάγουσα εἰς τὰς ἀρχὰς καὶ ἡ ἐκ τῶν ἀρχῶν κατάγουσα εἰς τὰ καθ' ἕκαστα. (Ἠθικ. Νικ. 1, 2. Εὖ γὰρ καὶ Πλάτων ἠπόρει τοῦτο, καὶ ἐζήτει, πότερον ἀπὸ τῶν ἀρχῶν ἢ ἐπὶ τὰς ἀρχὰς ἐστὶν ἡ ὁδός, ὥσπερ ἐν τῷ σταδίῳ ἀπὸ τῶν ἀθλοθετῶν ἐπὶ τὸ πέρασ ἢ ἀνάπαλιν), ἡ πρόβασις ἀπὸ τοῦ ἡμῖν γνωστότερου καὶ βεβαιότερου εἰς τὸ καθ' αὐτὸ γνωστότερον, καὶ ἡ ἀντίστροφος ἢ ἀπὸ τούτου εἰς ἐκεῖνο. Καθ' ἑαυτὸ ἡ φύσει τὸ γενικὸν εἶναι βεβαιότερον ἢ τὰ καθ' ἕκαστα, ἡ ἀρχὴ βεβαιότερα ἢ τὰ ἐκ ταύτης ἐπόμενα· ἀπεναντίας δὲ πρὸς ἡμᾶς τὰ καθ' ἕκαστα καὶ τὰ αἰσθητικὰ ἔχουσι μείζονα βεβαιότητα (Ἀναλ. Ὑστερ. 1, 2, 71. Πρότερα δ' ἐστὶ καὶ γνωριμώτερα διχῶς, οὐ γὰρ ταῦτὸν πρότερον τῇ φύσει καὶ πρὸς ἡμᾶς πρότερον, οὐδὲ γνωριμώτερον καὶ

ἡμῖν γνωριμώτερον· λέγω δὲ πρὸς ἡμᾶς μὲν πρότερα καὶ γνωριμώ-
τερα τὰ ἐγγύτερον τῆς αἰσθήσεως, ἀπλῶς δὲ πρότερα καὶ γνωριμώ-
τερα τὰ πορρώτερον· ἔστι δὲ πορρωτάτω μὲν τὰ καθόλου μάλιστα,
ἐγγυτάτω δὲ τὰ καθ' ἕκαστα. Ἀγαλ. Πρωτ. 11, 2, 3· φύσει μὲν οὖν
πρότερος καὶ γνωριμώτερος ὁ διὰ τοῦ μέσου συλλογισμός, ἡμῖν δ'
ἐναργέστερος ὁ διὰ τῆς ἐπαγωγῆς). Ἀναφέρεται λοιπὸν τὸ ζήτημα,
ν' ἀναβαίνωμεν ἀπὸ τοῦ ἡμῖν γνωστοτέρου εἰς τὸ φύσει καὶ καθ' ἑαυ-
τὸ γνωστότερον. Ἀλλὰ τοῦτο εἶναι τὸ ἔργον τῆς ἐπαγωγῆς, δηλαδὲ
τῆς ἐπιστημονικῆς ἐκείνης ἐργασίας, ἣτις ἐξάγει τὸ γενικὸν ἐκ τῶν
καθ' ἕκαστα (Τοπ. 1, 12. Ἔστι δὲ τὸ μὲν ἐπαγωγή, τὸ δὲ συλλογι-
σμός. . . ἐπαγωγή δὲ ἢ ἀπὸ τῶν καθ' ἕκαστον ἐπὶ τὰ καθόλου ἔφοδος).

Ἄλλ' ἐνταῦθα ἀναφέρεται νέα τις δυσκολία. Πλήρης γνώσις τῶν
καθ' ἕκαστα ἀπειρῶν ὄντων εἶναι ἀδύνατος. Ἐνόσω ὅμως αὕτη δὲν
εἶναι πλήρης, φαίνεται ὅτι καὶ τὰ ἐντεῦθεν παραγόμενα μένουσιν
ἄστατα καὶ ἀβέβαια. Πρὸς διάλυσιν τῆς ἀμφιβολίας ταύτης, ἀνάγκη
νὰ συντέμνηται ἡ ἐπαγωγικὴ ἀπόδειξις ταύτην δὲ ἀνευρίσκει ὁ
Ἀριστοτέλης εἰς τὴν ὑπ' αὐτοῦ καλουμένην εἰδικώτερον διαλεκτικὴν
μέθοδον, ἣτις συνίσταται εἰς τὴν ἐξαγωγήν ἐκ τοῦ πιθανοῦ καὶ κοινῆ
ὁμολογουμένου, εἰς τὸν συλλογισμόν ἐξ ἐνδόξων, περὶ τὴν θεωρίαν
τοῦ ὁποίου ἀσχολεῖται ἡ λογικὴ. Αἱ πρῶται ἀρχαὶ ἐκάστης ἐπιστή-
μης δὲν ἐξάγονται ἐξ ἄλλων· ἐνταῦθα λοιπὸν πρέπει νὰ ἐπανερχώ-
μεθα εἰς τὴν κοινὴν γνώμην, ὡς πρὸς ἕκαστον εἶδος, ὅπως ἐκ ταύτης
προσδιορίσωμεν τὰς ἀρχάς (Τοπ. 1. 1 Ἡ μὲν πρόθεσις τῆς πραγ-
ματείας, μέθοδον εὐρεῖν, ἀφ' ἧς δυνησόμεθα συλλογίζεσθαι περὶ παν-
τὸς τοῦ προτεθέντος προβλήματος ἐξ ἐνδόξων. . . διαλεκτικὸς δὲ
συλλογισμὸς ὁ ἐξ ἐνδόξων συλλογιζόμενος. . . Ἐνδόξα δὲ τὰ δοκοῦντα
πᾶσιν ἢ τοῖς πλείστοις ἢ τοῖς σοφοῖς, καὶ τούτοις ἢ πᾶσιν ἢ τοῖς
πλείστοις ἢ τοῖς μάλιστα γνωρίμοις καὶ ἐνδόξοις)· διότι καὶ τὸν Ἀρι-
στοτέλην πρέπει νὰ λαμβάνωμεν ὑπ' ὄψιν καὶ νὰ παραδεχόμεθα ὅ,τι
πιστεύουσι πάντες ἢ οἱ νοήμονες. (Ἠθικ. Νικ. VI, 12. Ὡστε δεῖ
προσέχειν τῶν ἐμπειρῶν καὶ πρεσβυτέρων ἢ φρονίμων ταῖς ἀναποδεί-
κτοις φάσεσι καὶ δόξαις, οὐχ ἥττον ἢ τῶν ἀποδείξεων. X, II. Οἱ
δ' ἐνιστάμενοι ὡς οὐκ ἀγαθὸν οὐ πάντ' ἐφίεται, μὴ οὐδὲν λέγωσιν· δ
γὰρ πᾶσι δοκεῖ, τοῦτ' εἶναι φαμέν) (1). Ἄλλ' ὁ προσδιορισμὸς οὗτος
τότε μόνον ἔχει ἐπιστημονικὴν ἀξίαν, ὅταν δὲν ἐπαναπαυώμεθα ἀ-
πλῶς εἰς ταύτην ἢ ἐκείνην τὴν συνήθη δοξασίαν, ἀλλ' ἐκ τινος περι-

(1) Διὰ τοῦτο ἐν τῷ προμνησθέντι συγγράμματι VII, 14, ὁ Ἀριστοτέλης
ἐπικαλεῖται τὸν στίχον :

φήμην δ' οὔτι γε πάμπαν ἀπόλλυται, ἦν τινα λαοὶ
πολλοὶ

Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον ἀγαπᾷ τὰς παροιμίας καὶ τὰ γνωμικά.

εκτικῆς ἐρεύνης καὶ συζητήσεως καταντῶμεν εἰς ὀλίκον τι ἐξαγόμενον. Ἐντεῦθεν ἡ χρῆσις ἐκείνη τῆς ἀπορίας ἢ κατ' ἐξοχὴν εἰς τὸν Ἀριστοτέλην ἰδιάζουσα, δι' ἧς πρὸ τῆς συστηματικῆς ἀναπτύξεως ἀντικειμένου τινὸς ἀπαριθμεῖ πρῶτον τὰς διαφόρους πλευρὰς καὶ ἐπόψεις, ὑφ' ἃς δύναται νὰ νοηθῇ, παριστάνει τὰς ἐκ τῆς ἀντιπαραθέσεως τούτων προκυπτούσας δυσκολίας, καὶ ἐκ τῆς λύσεως τῶν δυσκολιῶν τούτων παραλαμβάνει τὰς βάσεις τῆς ἐπιστημονικῆς ἐκθέσεως τοῦ ἐν λόγῳ ἀντικειμένου.

Αὗται λοιπὸν εἶναι αἱ δύο μέθοδοι τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης, ἡ ἀπόδειξις καὶ ἡ ἐπαγωγή, καὶ διὰ τῆς συνδέσεως ἀμφοτέρων ἀπαιτεῖται ἀσφαλῆς γνῶσις.

ΜΕΤΑΦΥΣΙΚΗ

Δυστυχῶς τὸ σύγγραμμα τοῦτο δὲν διεσώθη εἰς ἡμᾶς πλήρες καὶ κατὰ τὴν ἀρχικὴν αὐτοῦ μορφήν· διότι δὲν ἀπαρτίζει ὅλον τὸ κανονικὸν καὶ ἀλληλουχούμενον. Εἶναι μᾶλλον συλλογὴ διαφόρων καὶ κατ' ἀρχὰς ἀπεσπασμένων ἀπ' ἀλλήλων πραγματειῶν καὶ σχεδιασμάτων. Ἡ σύναψις καὶ διάταξις τῶν ἀποσπασμάτων τούτων εἶναι ἔργον ἀναντιρρήτως μεταγενεστέρου τινὸς διασκευαστοῦ τῶν ἀριστοτελικῶν συγγραμμάτων, ἴσως Ἀνδρονίκου τοῦ Ροδίου ὅστις ἐπεχείρησε νὰ κατατάξῃ τὰ ἀριστοτελικά συγγράμματα. Κατατάξας δὲ τὸ ἐν λόγῳ σύγγραμμα μετὰ τὴν φυσικὴν, ἐπωνόμασεν αὐτὸ τὰ μετὰ τὰ φυσικά, ἴσως διότι ἐν τῇ μεταφυσικῇ ὁ συγγραφεὺς παραπέμπει συχνάκις εἰς τὴν φυσικὴν, ἐπομένως δὲ τὴν προὔποθέτει. Ταύτην δὲ τὴν ἐπιστήμην ὁ Ἀριστοτέλης ὀνομάζει *πρώτην φιλοσοφίαν*, διότι ἀσχολεῖται περὶ τὰς πρώτας ἀρχὰς (Μετ. VI, XI, 7. Φυσ. 1, 9, 11, 2)· ἐνῶ τὴν φυσικὴν χαρακτηρίζει *δευτέραν φιλοσοφίαν* (Μετ. VII, 11, 20). Ἡ πρώτη φιλοσοφία διακρίνεται τῶν ἄλλων δύο θεωρητικῶν ἐπιστημῶν, τῆς μαθηματικῆς καὶ τῆς φυσικῆς, αἵτινες ἀμφοτέραι ἐξετάζουσι μέρος τι ὄντος, καθ' ὅσον ἐξετάζει τὸ ὄν καθὸ τοιοῦτον, Μετ. IV, 1, 1. Ἡ μὲν φυσικὴ θεωρεῖ τὸ ὄν καθ' ὅσον ἔχει ὕλην καὶ κίνησιν (*ὕλην ἔχει, μετὰ κινήσεώς ἐστιν*). Ἡ δὲ μαθηματικὴ, καθ' ὅσον εἶναι ἀριθμὸς· ἀπεναντίας δὲ ἡ πρώτη φιλοσοφία θεωρεῖ τὸ ὄν ἢ ὄν δηλ. ἐρευνᾷ τὴν οὐσίαν καὶ τὰς ιδιότητας τοῦ ὄντος (Μετ. VI. 1. 21. XI, 41, 3. XI 7, 2, 11).

Τὸ πρόβλημα τῆς πρώτης φιλοσοφίας, ἢ τῆς μεταφυσικῆς συνίσταται εἰς τὴν ἔρευναν τῶν πρώτων ἀρχῶν, τῶν γενικῶν λόγων, πάντων τῶν ὄντων. Ἡ ἔρευνα τῶν ἀρχῶν τούτων καὶ ἡ πρὸς ἀλλήλας σχέσις τῶν ἀποτελεῖ τὸ ἀντικείμενον τῆς μεταφυσικῆς. Ὅθεν καὶ ἡμεῖς παρακολουθοῦντες τὴν ἐσωτερικὴν ἀλληλουχίαν τῶν ἐννοιῶν, δυνάμεθα νὰ τὸ διαιρέσωμεν εἰς τρία μέρη ἐξ ὧν τὸ μὲν πρῶτον ἀφορᾷ εἰς

τὴν σχέσιν τῶν καθ' ἕκαστα πρὸς τὴν ιδέαν, ἢ τοῦ ἀτομικοῦ πρὸς τὸ γενικόν, τὸ δὲ δεύτερον εἰς τὴν σχέσιν τοῦ εἴδους πρὸς τὴν ὕλην. Καὶ τὸ τρίτον τὴν κίνησιν καὶ τὸ πρῶτον κινουῦν, ὅπερ χρησιμεύει καὶ ὡς ὄρος μεταβάσεως ἀπὸ τῆς μεταφυσικῆς εἰς τὴν φυσικὴν.

1^{ον}) Τὸ κύριον ζήτημα τῆς πρώτης φιλοσοφίας εἶναι τί τὸ ὄν, τίς ἡ οὐσία (Μετ. VII, 1, 11). Ὁ Ἀριστοτέλης ἀπαντᾷ εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο τὸ πρῶτον ἀρνητικῶς, ἐπικρίνων τὴν πλατωνικὴν θεωρίαν τῶν ιδεῶν, ἣν ἀποπειράται ὅπως ἀνασκευάσῃ εἰς πλεῖστα χωρία τῆς μεταφυσικῆς, π. χ. Μετ. I, 9. III, 2, 22. VII, 8, 11. 13, 3. 14, 1. 16, 9. XIII, 4. 5.

Κατὰ τὸν Πλάτωνα αἱ μόναι πραγματικαὶ οὐσίαι εἶναι αἱ ιδέαι. Αἱ ιδέαι εἶναι κατ' αὐτὸν οὐσίαι ἀσώματοι, ἀναλλοίωτοι, ὑπάρχουσαι χωρισταὶ τῶν καθ' ἕκαστα, οὐσίαι χωρισταί. Ἀλλὰ τὴν θεωρίαν ταύτην ὁ Ἀριστοτέλης καταπολεμεῖ διὰ πολλῶν λόγων.

α') Κατὰ πρῶτον οἱ πλατωνικοὶ οὐδεμίαν ἀποχρῶσαν ἀπόδειξιν φέρουσι περὶ τῆς τῶν ιδεῶν ὑπάρξεως.

β') Αἱ ιδέαι οὐδέν τι συμβάλλουσι οὔτε εἰς τὸ εἶναι οὔτε εἰς τὸ γίνεσθαι τῶν ὄντων. Εἰς μὲν τὸ εἶναι οὐδέν τι συμβάλλουσι, διότι δὲν ἐνυπάρχουσι εἰς τὰ ὄντα (I, 9, 16), εἰς δὲ τὸ γίνεσθαι, διότι δὲν ἔχουσι ἐν ἑαυτοῖς τὴν ἀρχὴν τῆς αἰτίας καὶ τῆς κινήσεως (I, 9, 15 — VII, 3, 14. XII, 6, 5, 49, 19). Καὶ ἐὰν ὑπάρχωσι ιδέαι, δὲν γίνονται ὅμως ἄτομα μετέχοντα αὐτῶν, ἐὰν δὲν ὑπάρχη κινητικὴ τις αἰτία (I, 9, 23. XII, 3, 11. 6, 5). Ὅθεν ἡ πλατωνικὴ φιλοσοφία ἐλλείπει παντάπασιν ἀρχῆς τινος τῆς κινήσεως τῆς αἰτίας. Ὅθεν ἡ ἀρχὴ τῆς μεταβολῆς, ἐνῶ τὸ ἔργον τῆς φιλοσοφίας εἶναι νὰ ἀποδείξῃ τὴν αἰτίαν τῶν αἰσθητῶν (I, 9, 36). Ἄνευ τῆς ἀρχῆς τῆς κινήσεως δὲν εἶναι δυνατὴ οὐδεμία ἔρευνα καὶ ἐξήγησις τῆς φύσεως (I, 9, 40).

γ') Ὅχι δὲ μόνον πρὸς τὴν ὑπαρξιν ἀλλ' οὐδὲ πρὸς τὴν γνῶσιν τῶν ὄντων συμβάλλουσι αἱ ιδέαι (I, 9, 16). Οἱ πλατωνικοὶ ὑποθέσαντες δι' ἕκαστον αἰσθητικὸν ὄν ὁμώνυμον ιδέαν (I, 9, 3. 13) παρεδέχθησαν πάντῃ ἄχρηστον διπλασιασμὸν τῶν γνωσθησομένων ἀντικειμένων (I, 9, 1). Διότι τὸ ἐμπεριεχόμενον τῶν ιδεῶν εἶναι τὸ αὐτὸ πρὸς τὸ τῶν αἰσθητῶν ὄντων, ἅτινά εἰσι μιμήματα ἐκείνων· αἱ ιδέαι εἶναι αἱ αὐταὶ πρὸς τὰ αἰσθητὰ ὄντα, ὧν ἐκεῖνοι εἰσι παραδείγματα (VII, 26, 11)· διακρίνονται δὲ μόνον ἀπὸ ταῦτα ἐφ' ὅσον αἱ μὲν εἶναι αἰδίοι, τὰ δὲ φθαρτὰ (I, 9, 23). Οἱ πλατωνικοὶ καὶ πρὸς ἀπόδειξιν τῶν ιδεῶν προσκολλῶσι εἰς τὰ αἰσθητὰ τὴν λέξιν «αὐτὸ» λέγοντες αὐτοάνθρωπος, αὐτόϊππος (I, 9, 24. VII, 16, 11). Ἐπομένως δὲ αἱ πλατωνικαὶ ιδέαι δὲν εἶναι ἄλλο τι, εἰμὴ αἰσθητὰ αἰδία, παρομοίως καὶ οἱ μυθολογούμενοι θεοὶ εἶναι ἄνθρωποι αἰδίοι (I, 9, 24). Οἱ πλατωνικοὶ λοιπὸν ἀντὶ νὰ ἐξηγήσωσι τὴν οὐσίαν τῶν ὄντων, λέ-

γουςιν, ὅτι ἐκτὸς τούτων ὑπάρχουσι καὶ ἄλλαι οὐσίαι, ἀλλὰ διὰ τούτου τοῦ μέσου οὐδέν τι ἐξηγεῖται (1, 9, 36).

δ') Τὴν σχέσιν τῶν καθ' ἕκαστα πρὸς τὰς ιδέας, κατέλιπεν ὁ Πλάτων ἀνεξήγητον· διότι τὸ νὰ λέγη ὅτι αἱ ιδέαι εἶναι παραδείγματα, καὶ τὰ ὄντα μετέχουσιν αὐτῶν εἶναι κενὴ μεταφορὰ (1, 9) «Τὸ δὲ λέγειν παραδείγματα αὐτὰ εἶναι καὶ μετέχειν αὐτῶν τᾶλλα κενολογεῖν ἐστὶ καὶ μεταφορὰς λέγειν ποιητικὰς· τί γὰρ ἐστὶ τὸ ἐργαζόμενον πρὸς τὰς ιδέας ἀποβλέπειν;»

ε') Τέλος δὲ ἡ ὑπόθεσις τῶν ιδεῶν ἤθελε φέρεи εἰς ἄπειρον πρόοδον. Ἐὰν ὑπάρχη δὲ ἅπαντα τὰ ὁμώνυμα μία ιδέα, πρέπει ἐκτὸς τῆς ιδέας καὶ τῶν ἀπὸ ταύτης μετεχόντων αἰσθητῶν νὰ ὑποτεθῆ καὶ τρίτη οὐσία, καὶ οὕτως ἐπ' ἄπειρον (Μετ. 139, 13). Ὁ Ἀριστοτέλης ἐκφράζει τὴν ἐνστασίν ταύτην οὕτως· ἡ θεωρία τῶν ιδεῶν φέρει εἰς τὸν τρίτον ἄνθρωπον (Μετ, 119, 6. VII, 13, 15).

Ἔνεκα τῶν λόγων τούτων πρέπει νὰ παραιτήσῃ τις τὴν πλατωνικὴν δοξασίαν, ὅτι ἡ οὐσία τῶν ὄντων εἶναι ὑπαρξίς χωριστὴ τούτων. Ὁ Πλάτων διώρισεν ὅτι μόνον τὸ καθόλου, μόνον ἡ γενικὴ οὐσία τῶν ὄντων δύναται νὰ ᾖ ἀντικείμενον τῆς γνώσεως. Καὶ κατὰ τοῦτο ὁ Ἀριστοτέλης συμφωνεῖ πρὸς αὐτὸν διότι καὶ αὐτὸς φρονεῖ ὅτι οἱ γενικώτατοι λόγοι καὶ ἀρχαὶ εἶναι τὸ φύσει βεβαιότατον καὶ γνωριμώτατον καὶ αὐτὸς ἀναγνωρίζει, ὅτι τὰ αἰσθητὰ ἔχουσι πολὺ τὸ ἀπροσδιόριστον καὶ ἀντιφατικόν· καὶ αὐτὸς ὁμολογεῖ ὅτι ἵνα ὑπάρχη ἐπιστήμη, πρέπει νὰ ὑπάρχη τι γενικόν, ἐν κατὰ πολλῶν (1) (Ἀναλ. Ὑστερ. 1. 11. Μεταφ. 111, 6, 4, τὸ ἐπίστασθαι πῶς ἐστὶ, εἰ μὴ τι ἐστὶ ἐν ἐπὶ πάντων)· διότι οὐδεὶς ὀρισμός, οὐδεμία ἀπόδειξις εἶναι δυνατὴ τῶν αἰσθητῶν ὄντων, ἐφ' ὅσον αὕτη δὲν ἔχει ὡς ἐμπεριεχόμενον τὸ ἀμετάβλητον καὶ ἀναγκαῖον (Μετ. VII, 15). Ἄλλ' ἁμαρτάνει ὁ Πλάτων συμπεραίνων ἐντεῦθεν, ὅτι μόνον τὸ καθόλου καθὸ τοιοῦτον εἶναι τὸ πραγματικόν, καὶ ὅτι τοῦτο πρέπει νὰ θεωρῆται ὡς οὐσία καθ' ἑαυτὴν κατ' ἀντίθεσιν τῶν αἰσθητῶν· διότι τοῦτο τὸ γενικόν, τὰ γένη καὶ τὰ εἶδη, καὶ ἐν συντόμῳ τὸ ἐν κατὰ τῶν πολλῶν δὲν πρέπει νὰ χωρίζεται ἀπὸ τὰ αἰσθητὰ (χωρίζειν, χωριστόν ποιεῖν (XIV 7, 9. XIII, 9, 35), δὲν πρέπει νὰ ὑποτίθεται ὡς ἐν παρὰ τὰ πολλά (2).

(1) Ἀρ. Μετ. III, 4, I. Εἰ μὴ ἐστὶ τι παρὰ τὰ καθ' ἕκαστα, τὰ δὲ καθ' ἕκαστα ἄπειρα τῶν ἀπείρων, πῶς ἐνδέχεται λαβεῖν ἐπιστήμην; ἢ γὰρ καθόλου τι ὑπάρχει, ταύτη πάντα γνωρίζομεν.—Μετ. XIII, 9, 36, ἄνευ τοῦ καθόλου οὐκ ἐστὶν ἐπιστήμην λαβεῖν, τὸ δὲ χωρίζειν αἴτιον τῶν συμβαινόντων δυσχερῶν περὶ τὰς ιδέας ἐστίν.— Ἀρ, Μετ. III, 4, 20. τὸ ἐπίστασθαι πῶς ἐστὶ, εἰ μὴ τι ἐστὶ ἐν ἐπὶ πάντων. Μετ. III, 6, 10. εἰ μὴ καθόλου αἱ ἀρχαί, ἀλλ' ὡς τὰ καθ' ἕκαστα, οὐκ ἔσσονται ἐπιστηταί, καθόλου γὰρ αἱ ἐπιστῆμαι πάντων.

(2) Ἀνάλ. Ὑστερ. 1, 11. Εἶδη μὲν οὖν εἶναι ἢ ἐν τι παρὰ τὰ πολλά οὐκ ἀνάγκη, εἰ ἀπόδειξις ἐστὶ, εἶναι μέντοι ἐν κατὰ πολλῶν ἀληθὲς εἰπεῖν ἀνάγκη